

Historický vývoj národnostního osídlení v regionu Vejprtska v letech 1945–2000 (specializovaná mapa)

Antonín Vaishar

Helena Nosková

Eva Nováková

Realizováno jako součást projektu s názvem „Právní, historické a společenskovední aspekty nových a tradičních menšin v České republice“, vedeného pod identifikačním číslem DG18P02OVV064 (Program aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity MK ČR)

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.

září 2020

Stručná charakteristika výsledku

název	Historický vývoj národnostního osídlení v regionu Vejprtska v letech 1945–2000
druh	specializovaná mapa
autoři	Antonín Vaishar, Helena Nosková, Eva Nováková
anotace	Soubor map sledující národnostní složení obyvatel Vejprtska obsahuje dvě mapy (první rekapituluje vývoj v letech 1930–1950, druhá uvádí podíl národnostních minorit ve sčítání 2011). Nejen kvantitativní statistické podklady jsou zdrojem informací k tématu, ale řešitelé stručně rekapitulují historický vývoj regionu a definují kulturní a subkulturní skupiny obyvatel osídlujících české pohraničí. Národnostní složení popisují v souvislostech přesahujících zkoumané období (tj. zahrnutím ekonomických a geografických souvislostí, porovnáním s jinými pohraničními regiony, vč. výhledů na rozvoj regionu v budoucnosti).
technické parametry	soubor pdf
dostupnost	Mapa je přístupná na následujícím odkazu: http://www.usd.cas.cz/pravni-historicke-a-spolecenskovedni-aspekty-novych-a-tradicnich-mensin-v-ceske-republice/
ekonomické parametry	Výsledek je poskytnut bezplatně.
vlastník	Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.

Obsah

Cíle specializované mapy	4
Metodika vzniku specializované mapy	6
Vyhodnocení datového souboru	10
Využití specializované mapy	16
Seznam použité literatury	17
Seznam příloh	19

Cíle specializované mapy

Území českého pohraničí, okupované v letech 1938–1945 v důsledku Mnichovské dohody Německou říší, prošlo hlubokými sociálními, ekonomickými a politickými změnami, které se odrazily i v demografickém vývoji a ve změnách národnostní a kulturní struktury obyvatelstva. Tyto změny nejsou příliš zdokumentované, neboť pro to po určitou dobu nebyla politická vůle a v nejnovější době se již nedostává přesných dat, ani možností změny sledovat.

Předpokládané mapy se snaží alespoň částečně zaplnit vzniklou mezeru. To je důležité nejen z důvodu objasnění historických souvislostí, ale také pro pochopení současného stavu a vývojových trendů. Specifická sociální struktura obyvatelstva, která se formovala v důsledku politických změn po druhé světové válce, se totiž do určité míry reprodukuje i v současnosti.

Zatímco data o vývoji počtu obyvatel jsou ve statistikách sledována víceméně spolehlivě a přesně, data o národnostní struktuře jsou „rozmazaná“. Vyjadřují totiž zpravidla vztah mezi subjektivním pocitem lidí (navíc ještě modifikovaným z hlediska různých tlaků a rizik ze strany politických orgánů) a vnímáním těchto lidí z hlediska vnějších subjektů (politiků, výzkumníků). Pojem národnost není přesně definovaný, prošel po sledovanou dobu určitým vývojem, někdy bývá sledován nepřímou, například na základě obcovací řeči nebo je kombinován s náboženstvím. Z toho vyplývá, že mnohem důležitější než sledovat pouze jediný ukazatel, tj. národnost, je popsat kulturní zázemí populace a jejích jednotlivých skupin.

Poválečné období je „rozmazané“ ještě z jiného důvodu. Dosídlení probíhalo ve vlnách, přičemž osídlenci často měnili místa, kde se usídlili – jednak dobrovolně, jednak na základě rozhodnutí úřadů. Někteří se vraceli do svých původních destinací nebo se snažili vylepšit místo svého usazení. Proto je někdy obtížné zpětně rekonstruovat pohyby osídlenců v území. Osídlovací úřad ve svých odhadech z roku 1946 uvedl, že po odsunu Němců v roce 1947 je na Vejprtsku usídleno přibližně 1 300 zemědělců (v roce 1930 bylo v okrese 2 809 zemědělců), 4 500 lidí v průmyslu (v roce 1930 to bylo 9 907), do živností a obchodu přišlo nově 3 000 osídlenců (v roce 1930 bylo v okrese v tomto oboru 10 040 obyvatel) a ostatních bylo registrováno 2 000 (oproti 5 993 v roce 1930). Celkový stav obyvatel dosáhl počtu 10 800 (oproti roku 1930, kdy souhrn činil 28 709).¹

Lze předpokládat, že nadpoloviční většinu tvořili místní Němci, dále Češi a malé procento Slováci. Rozhodující je pochopitelně definitivní místo jejich usazení, tedy zhruba období okolo roku 1950. V roce 1953 začalo centrálně řízené dosídlování pohraničí. Bylo vymezeno vládním usnesením č. 150 *O plánu rozvoje pohraničních okresů na rok 1954*. Do této dosídlovací akce byl zahrnut okres Kadaň a okres Karlovy Vary, kam byl přiřčen i bývalý

¹ Národní archiv Praha, fond ÚPV – B, k. 1024.

okres Vejprty². Dosídlování pokračovalo i v letech 1958–1960. Ani v tomto období se dokumenty Státního okresního archivu (SOkA) v Karlových Varech o dosídlování a národnostním složení obyvatelstva nezmiňují, ačkoliv k jiným regionům se údaje zachovaly.

Kartografické vyjádření skutečnosti vyžaduje data, která však v důsledku výše uvedeného „rozmazání“ musí být doplněna vysvětlujícím textem, komentujícím zobrazené skutečnosti. Soubor obsahuje dvě mapy. První z nich srovnává vývoj počtu obyvatel mezi sčítáními lidu 1930, 1939 a 1950 – tedy stav za první Československé republiky, stav za okupace v rámci Říšské župy Sudety a stav po osvobození Československa. Zařazení sčítání 1939, které proběhlo jen na území tehdejší Velkoněmecké říše, je originální a umožňuje rozdělit období 1930 až 1950 na dvě poloviny, zachycující zcela odlišný vývoj. Druhá mapa pak ukazuje podíl národnostních minorit podle obcí ve sčítání 2011.

² Fond ONV Karlovy Vary a fond OV KSČ Karlovy Vary v SOkA Karlovy Vary neobsahuje archivní materiál týkající se Vejprtska.

Metodika vzniku specializované mapy

Vejprtsko je vymezeno správním obvodem pověřeného obecního úřadu Vejprty. Přímo geografické problematice Vejprtska se věnovali například Vaishar a kol. (2011). Vejprtsko leží na severozápadní perifirii okresu Chomutov v povodí Ohře. Jeho severní a západní část hraničí s Německem. Na severovýchodě je vodárenská nádrž Přísečnice. Od ostatního Chomutovska je odděleno hlavním hřbetem Krušných hor. Další česká střediska jsou od Vejprt poměrně vzdálena a komunikace navíc probíhají složitým terénem. Klášterec nad Ohří je vzdálen 23 km, Kadaň 26 km, okresní středisko Chomutov 32 km, krajské město Ústí nad Labem 97 km. Výrazně blíže (43 km) se nachází krajské město sousedního kraje Karlovy Vary, kam Vejprtsko přirozeně spadá. Naproti tomu středisko saského okresu Erzgebirge Annaberg-Buchholz je vzdáleno pouze 12 km – navíc po silnici vyšší kategorie. Také nejbližší německé větší město Saská Kamenice (Chemnitz) je podstatně blíže než Ústí nad Labem.



Vejprty: nám. T. G. Masaryka (2010)



Vejprty: nádražní budova (2010)

Městský úřad Vejprty je pověřeným úřadem pro obce Kovářská, Kryštofovy Hamry, Loučná a Měděnec. Celé území je součástí obvodu obce s rozšířenou působností Kadaně. Uvedených pět obcí má celkem 15 částí (obcí), z nichž 12 má méně než 100 obyvatel. Jde tedy o extrémně rozdrobenou sídelní strukturu. Město Vejprty leží přímo na hranici s Německem. Od německého městečka Bärenstein je odděluje pouze potok Polava. Velká venkovská obec Kovářská je situována v údolí Černého potoka. Její ekonomika dříve spočívala na těžbě a zpracování železné rudy. Měděnec, historicky spojen s těžbou měděné rudy, se nachází pod kopcem Mědníkem. Velmi malou venkovskou obcí je Loučná pod Klínovcem, která obdržela v roce 2006 městská práva a patří tak k nejmenším „městům“ Česka. Leží v údolí Polavy na státní hranici proti saskému lázeňskému městu Oberwiesenthalu. Velmi malou venkovskou obcí jsou také Kryštofovy Hamry na potoce Přísečnici.

Při etnografickém výzkumu usiloval autorský tým o studium jednotlivých sídel (za kvantitativní hranici bylo stanoveno 25 obyvatel v roce 2011), zatímco data jsou k dispozici za administrativní obce. Je třeba také připomenout, že počet obcí v roce 2011 je výrazně

nižší než počet obcí v roce 1930 nebo 1939. Došlo jednak k fyzickému zániku celé řady obcí přímo v hraničním pásmu (včetně těch, které ustoupily výstavbě vodní nádrže Přísečnice), jednak k administrativnímu slučování obcí v 70. a 80. létech minulého století.



Kovářská: nám. J. Švermy



Kovářská: Sídliště

Lze předpokládat, že počty obyvatel při sčítáních 1930, 1939 a 1950 víceméně odpovídají realitě. Jde o bydlící obyvatelstvo, v roce 1939 o bydlící obyvatelstvo bez vojáků a pracovně nasazených osob. Hlavním problémem byla identifikace a ztotožnění jednotlivých sídel, jejich českých a německých názvů a příslušnosti k obcím. V roce 2011 máme co dělat s novou skutečností: mnozí obyvatelé se volně pohybují po území Česka nebo i v zahraničí, ale zároveň jsou trvale nebo dlouhodobě hlášeni v místě, kde se ve skutečnosti zdržují jen minimálně. Výsledky československých sčítání lidu spravuje Český statistický úřad, i když řada výsledků (zejména o národnostní a religiozní struktuře obyvatel) z nepříliš jasných důvodů chybí. Novinkou je využití sčítání lidu z roku 1939. To bylo organizováno Říšským statistickým úřadem v Berlíně. Vzhledem k tomu, že Vejprtsko již bylo v roce 1939 součástí Velkoněmecké říše, jsou výsledky sčítání 1939 k dispozici i pro jeho obce.

Z hlediska národnostní struktury je klíčovou otázkou deklarace národnosti, která se v čase měnila. Tyto otázky navíc podléhaly politickým tlakům a záměrům. Předválečná sčítání operují s národností československou. Sčítání 1939 deklaruje německá literatura mimo jiné jako přípravu na řešení židovské otázky. Při československém sčítání 1980 byla zase prováděna neoficiální evidence cikánského obyvatelstva. Asimilační tlaky vedou obyvatele z pragmatických důvodů hlásit sebe nebo minimálně své potomky k majoritní národnosti. Proto národnostní struktura obyvatel ve sčítáních lidu, kde má pouze deklarativní charakter, není považována za průkaznou. I když statisticky má národnost ve sčítání charakter tvrdých dat, jde vlastně o měkké relace.

Náš výzkum se zaměřil na využití etnografických metod, které pracovaly s dobovými dokumenty, archivními materiály, rozhovory s pamětníky, konzultacemi v muzeích a na obecních úřadech, ale i s návštěvou hřbitovů, které vypovídají o struktuře místních obyvatel. V průběhu výzkumu jsme došli k závěru, že pouhé zjištění národnosti – navíc poněkud

nespolehlivé – nedává hodnověrný obraz o kulturním složení společnosti. Ukazuje se, že kultura je výsledkem sociálních interakcí, které vycházejí z národnosti, náboženské víry a tradic, regionu původu, ale i sociálního začlenění obyvatel. Jednotlivé kulturní skupiny vcházejí v kolonizovaném území do vzájemných vztahů, přičemž převládá ta kultura, na níž lpí její nositelé nejsilněji – i když může integrovat prvky kultur ostatních. V rámci výzkumu byly ve studovaném území identifikovány jednotlivé kulturní skupiny obyvatel, které osídlily individuální venkovská sídla v rámci poválečného dosídlování.

Ke zpracování soudobé historie Vejprtska byly využity archivní dokumenty z Národního archivu v Praze, zejména z fondu ministerstva vnitra, fondu Osídlovací komise ÚV KSČ z let 1945–1950, které se vztahují k obecné problematice odsunu německého obyvatelstva. Ke studiu konkrétního území byly využity archivní prameny ze Státního okresního archivu v Kadani: fond ONV Vejprty 1948–1950, fond OV KSČ Vejprty 1945–1960, fond Přísečnice 1945–1950, které vypovídají velmi neúplně o historii odsunu a osídlování. Proto byly pro srovnání použity fondy SOkA Karlovy Vary, SOkA Děčím, SOkA Tachov, SOkA Sokolov. Důležité informace o Vejprtsku, jeho průmyslu, omezování výroby až zániku – včetně plánované těžby uranu – jsme získali z AVP MID (Archiv vnějšej politiky ministerstva inostrannych del') v Moskvě (fond Molotov 1945–1950) a z Russkogo gosudarstennogo archiva novejšej istorii Moskva (např. fond 16, rolik 7 553). Vzhledem k tomu, že k Vejprtsku nebyla vydána odborná literatura z oboru historie a etnografie a nejsou publikované vzpomínky pamětníků, vycházeli jsme se srovnávacího studia sousedních regionů – Karlovarska a Chomutovska a vzdálenějších Tachovska, Chebska a Sokolovska. Terénní výzkumy umožnily sledování změn přímo na místě, pořízení fotodokumentace a kontaktování s místními subjekty. Byly rovněž využity staré i aktuální kartografické podklady.



Kryštofovy Hamry



Loučná pod Klínovcem

Na rozdíl od jiných pohraničních mikroregionů nevykazuje Vejprtsko příliš velké rozdíly mezi jednotlivými sídly. Většina dosídlenců, jejichž potomci dnes žijí na Vejprtsku, přišla z českého vnitrozemí. Imigranti ze Slovenska většinou v mikroregionu nevydrželi a postupně se přesunuli do větších měst regionu (Kadaně, Karlových Varů, Chomutova), případně

do Jáchymova a Ostrova nad Ohří. Zůstali Slováci ze smíšených česko-slovenských manželství a volynští Češi. Do oblasti přišlo 28 rodin Slováků z Maďarska a několik rodin Čechů z Francie. Jejich kulturní stopy jsou dnes však již prakticky nedohledatelné. Lidé odcházeli z Vejprtska za lépe placenou prací a také kvůli drsnějším klimatickým podmínkám.

Vejprtsko má i v současnosti poměrně vysoký podíl německého obyvatelstva. Je tomu jednak proto, že mezi obyvatelstvem předválečných Vejprt bylo značné množství antifašistů, jednak sem byli po válce soustřeďováni Němci, o nichž se předpokládalo, že budou pracovat v uranových dolech na Jáchymovsku. Řada Němců přišla do Vejprt a Kovářské z venkovských obcí v letech 1946 až 1948, kdy byl odsun již ukončen. Ještě při sčítání v roce 1961 představovali Němci na Vejprtsku téměř polovinu obyvatelstva. Okolo roku 1968 část Němců (řádově několik set) emigrovala do Spolkové republiky Německo. Ve Vejprtech a Kovářské vznikl na konci roku 1969 Kulturní svaz občanů německé národnosti, který se stal nástrojem politiky tzv. normalizace. V pozměněné podobě pracuje dodnes.



Měděnec: celkový pohled



Měděnec: kolonie

Židovské obyvatelstvo bylo redukováno již před válkou, takže sčítání v roce 1930 zaznamenalo ve Vejprtech pouze dva Židy.

Romové tvoří významnou součást populace Vejprtska. Sami se za samostatnou národnost považují jen výjimečně. Majoritní populace je hodnotí spíše jako sociální než etnickou skupinu. Nicméně po válce se udával počet Romů (v tehdejší terminologii Cikánů) asi na 60 osob. Při sčítání v roce 1980 odhadli sčítací komisaři, že 123 obyvatelé Vejprt (tedy 3,1 %) jsou Romové.

Vietnamci se objevují od 90. let minulého století. Jejich většinou buddhistické vyznání se navenek neprojevuje. Využívají zpravidla kontaktů, které si vytvořili při pracovních pobytech v socialistickém období. Angažují se především v obchodě a ve službách. Proto se koncentrují ve významnějších střediscích při důležitých komunikacích, konkrétně ve Vejprtech a Kovářské.

Vyhodnocení datového souboru

Osídlení dnešního regionu Vejprtska ve 12. století je spojováno s hornickou činností a související výrobou (Vaishar a kol., 2011). Původní výrobní aktivitou byl zřejmě hamr na železo, kolem kterého vznikla malá osada horníků a hutníků. Těžba rud ve Vejprtech probíhala od 16. do poloviny 19. století (Velebil a Přibyl, 2012). Původní aktivity byly založeny na dobývání a zpracování železné rudy, které později vystřídalo stříbro, kobalt, olovo a měď. V roce 1617 obdržely Vejprty práva královského horního města. Nicméně záhy se projevilo vyčerpání dolů, které mělo za následek úpadek těžby. Po skončení těžby se obyvatelé přeorientovali na extenzivní zemědělství (chov skotu) v kombinaci s domácí výrobou krajek a pozamentů (textilní a kovové polotovary k ozdobě a lemování textilií), která se sem rozšířila ze Saska. V regionu Vejprt byly na začátku 19. století založeny tři krajkářské školy: v Měděnci, Přísečnici a v Kovářské. Na počátku 17. století se místní výroba rozšířila o obor puškařství.

Rozvojovým impulsem pro město bylo přivedení železnice v roce 1872. Rozvinul se rovněž průmysl tkalcovský a pletařský, zaměřený především na výrobu punčoch, čepců a stávkového zboží. Ve městě se nacházely desítky firem tovární výroby v rozmanitých odvětvích lehkého průmyslu. Rozvoj průmyslu podnítil rozvoj terciérního sektoru – komunikací, finančnictví, zdravotnictví, sociální péče a školství. Tento rozvoj vyvolal silnou migraci osob z blízkého i vzdálenějšího okolí do Vejprt, kde osídlenci doufali nalézt uplatnění po zániku pracovních příležitostí v tradičních odvětvích. Takový nápor nemohly Vejprty plně zvládnout. Vedle majitelů místních podniků a dalších významných osob zde tedy žilo velké množství lidí na existenční hranici. Vznikla tu i na svou dobu extrémní sociální diferenciaci, která ovlivnila i politickou situaci. Ve volbách v roce 1919 získala sociální demokracie dvě třetiny hlasů³.

V 19. století a první polovině 20. století představovalo Vejprtsko jazykově (etnicky) velice homogenní region. Drtivá většina zdejších obyvatel udávala při sčítáních lidu jako tzv. obcovací řeč němčinu, později se hlásila k německé národnosti. Početně zanedbatelné českojazyčné menšiny, tvořené po roce 1918 převážně státními zaměstnanci a úřednictvem, žily ve významnějších obcích. Na rozdíl od jiných regionů bylo i zastoupení židovských obyvatel nevýznamné. Před druhou světovou válkou byly Vejprty obchodním, výrobním a kulturním centrem širokého okolí. Obyvatelé Vejprt podlehli nacistické ideologii poměrně pozdě. Během druhé světové války byly vejprtské podniky vystaveny tvrdé konkurenci německého průmyslu. Připojení k Říši znamenalo pro Vejprty paradoxně úpadek, i když zde pracovní síly nahrazovali totálně nasazení Češi a belgičtí a francouzští váleční zajatci.

Proces deindustrializace Vejprtska (viz Nosková, 2014) přišel po roce 1945, kdy řada firem postupně zanikla. Dosídlení českým obyvatelstvem nebylo příliš úspěšné, i když Vejprty byly v letech 1945–1948 okresním městem. Byla založena tři horská pastvinářská družstva v Měděnci, Kovářské a Rusové, což odpovídalo přírodním podmínkám mikroregionu.

³ Industrialisierung in Weipert. *Der Heimatausschuss Weipert*. Dostupné z: <http://www.weipertervorfahren.de/industrie.html> (26.8.2020).

V obilnářském pásmu okresu se zakládaly státní statky, byla vytvářena pásma ostrahy hranic, později vojenská pásma, zvláštní pásma včetně nápravných táborů a věznic, pásma zalesňování, zátopové oblasti, demoliční pásma atd. (Kovařík, 2006). Budoucí hluboký úpadek města a okolních obcí neměl na svědomí jen počáteční nezájem osídlenců, ale také útlum veškerého průmyslu a zánik živností, který nastal po odsunu Němců včetně výhledu na další přesuny právě osídlených obyvatel.



Vejprty: v intravilánu obce se nachází řada průmyslových objektů v různém stavebním stavu



Vejprty: o zašlé slávě města svědčí i velký hřbitov s řadou bohatých hrobek

Zřízení hraničního pásma v roce 1952 zapříčinilo demolici řady výrobních i obytných objektů. Vejprtsko nebylo nijak zvlášť podporováno ze strany centrálních orgánů. Jeho průmyslová struktura neodpovídala dělbě práce v rámci RVHP. Oblast neležela v západním pohraničí (u hranic se SRN), kam byla soustředěna jistá pozornost z geopolitických důvodů. Menší podniky, které měly národní správu, byly ve druhé etapě znárodňování zpravidla přičleněny k vnitrozemským firmám, což zpravidla znamenalo zánik těchto poboček. Místo toho se začal rozvíjet větší průmysl: pobočka oděvního podniku TOSTA Aš, pobočka AMATI Kraslice nebo podnik vyrábějící luxusní krabice. Významným odvětvím se stala obrana v souvislosti se státní hranicí. Předválečné dojíždění pracovníků do Saska (asi 800 osob) skončilo.

Po roce 1989 se v důsledku otevření hraničního přechodu zvedl cestovní ruch, vznikly nebo byly obnoveny stravovací a ubytovací kapacity, obchody, směnárny a objevili se vietnamští stánkaři profitující z rozdílných cen a nákupních možností na obou stranách hranice. Privatizace průmyslu však neproběhla úspěšně. Objekt podniku TOSTA byl uzavřen, závod AMATI zrušen. Textilní výrobu převzala firma Tricita Fashion, s.r.o., výrobu papíru se snaží udržet Linx, s.r.o., doplňky pro automobilový průmysl vyrábí firma Koster, renovaci starého nábytku firma K+M. V roce 1999 byla zrušena nemocnice. Negativní ekonomický dopad mělo rovněž zrušení vojenské posádky. Naopak se ve Vejprtech lokalizovala některá zařízení sociálních služeb.

Vývoj počtu obyvatel v letech 1930 až 1950 nám podle očekávání ukazuje dvě rozdílné etapy. První etapa 1930 až 1939 zahrnuje období hospodářské krize 30. let a důsledky Mnichovské smlouvy. I když německé úřady neorganizovaly žádný hromadný odsun Čechů z obsazeného území, řada obyvatel odešla „dobrovolně“. Šlo o Židy, německé antifašisty a také o Čechy, kteří zde jako státní úředníci ztratili práci nebo podlehli tlaku bývalých německých sousedů. V takovém případě si mohli odvézt movitý majetek, ale nemovitý majetek připadl Němcům. Podle statistických údajů se počet obyvatel ve studovaném regionu snížil mezi léty 1930 a 1939 o 2 tisíce, to je o necelých 7 %.

Mezi léty 1939 a 1950 došlo k výraznému propadu počtu obyvatel na 43 % stavu v roce 1939, respektive 37 % stavu v roce 1930. Na tomto vývoji se podílely zejména válečné ztráty německého obyvatelstva, útěk před odsunem, vlastní odsun a neúplné dosídlení novým obyvatelstvem, přičemž kvantitativně nejvýznamnější byl nepochybně odsun Němců.

Zajímavá je situace v roce 1950, která ukazuje, že v první poválečné fázi zanikly pouze tři vesnice. V té době existovaly vedle malého města Vejprt jedna velká vesnice (Kovářská), tři středně velké vesnice, čtyři malé vesnice a deset velmi malých vesnic. Zánik dalších vesnic způsobila výstavba vodního díla Přísečnice. Významnou skutečností je, že po odsunu zůstalo v mikroregionu několik tisíc Němců (v roce 1961 to bylo 4 148 osob, tj. 48,4 % obyvatel), jejichž počet redukovalo až vystěhovalectví ve druhé polovině 60. let (šlo řádově o stovky rodin) a pozdější asimilace.

V roce 2011 dosahovalo obyvatelstvo Vejprtska pouhých 35 % předválečného stavu. I když k výraznému poklesu počtu obyvatel došlo i ve většině ostatních pohraničních území, patří Vejprtsko k nejméně úspěšně dosídleným mikroregionům. Významná je i skutečnost, že k poklesu na 39 % předválečného stavu došlo i v případě samotných Vejprt, což je neobvyklé, protože v jiných oblastech docházelo k úbytku počtu obyvatel spíše ve venkovských obcích.

Zdá se však, že dosažení předválečných počtů obyvatel nebylo reálné, ani zamýšlené. Šlo jednak o nárazníkové území, které bylo třeba udržet pokud možno přehledné a které by v případě válečného konfliktu bylo patrně zničeno. Také šlo o ekonomicky slabě prosperující území, kde by bylo velmi obtížné vybudovat rozvojové příležitosti, provozovat sociální služby pro obyvatele, nehledě na možné nebezpečí budoucích sociálních konfliktů. Úživnost území neodpovídala původnímu počtu obyvatel. Konec konců již před válkou počty obyvatel výrazně klesaly.

Tabulka: Počty obyvatel sídel na Vejprtsku v letech 1930, 1939⁴, 1950 a 2011

Český název	Německý název	1930	1939	1950	2011
Kovářská	Schmiedeberg	4 297	4 107	2 122	1 106
Černý Potok	Pleil	534	765	162	28
Sorgenthal	Sorgenthal	292	↑	36	0
Hájovna	Sorgenthaler Försthaus	22	↑	0	0
Kryštofovy Hamry	Christophhammer	789	714	136	48
Přísečnice	Pressnitz	2 606	2 468	731	3
Dolina	Dörsdorf	841	968	84	0
Mezilesí	Orpus	96	↑	15	2
Rusová	Reichsdorf	2 045	2 080	328	0
Háj	Stolzenhein	1 228	1 079	487	29
Loučná	Böhmisch Wiesenthal	1 355	1 230	592	49
Dolní Halže	Unterhals	103	↓	0	0
Horní Halže	Oberhals	481	508	50	4
Kamenné	Steingrün	300	260	532	3
Kotlina	Köstelwald	526	684	8	7
Venkov	Wenkau	226	↑	0	0
Měděnec	Kupferberg	1 113	1 137	227	111
Mýtinka	Rödling	100	↑	14	12
České Hamry	Böhmisch Hammer	251	419	302	58
Vejprty	Weipert	11 751	10 667	4 476	2 891
Výsada	Lauxmühle	220	↑	10	1

⁴ Říšský statistický úřad pochopitelně nepře počítával administrativní strukturu podle situace Československé republiky. Proto data za některá sídla chybí. Šipky naznačují, ke kterým obcím byla tato sídla pravděpodobně přiřčena.

- *Zánik obcí*

Uvedené okolnosti vyústily nejen k poklesu počtu obyvatel prakticky ve všech sídlech, ale i k fyzickému zániku některých sídel – mimo jiné i v důsledku výstavby vodárenského vodního díla Přísečnice. Celkem ve sledované oblasti zaniklo asi 12 vesnic.

- *Přirozená asimilace*

V poválečném období potom docházelo k asimilačním tlakům, částečně politicky podmíněným, částečně přirozeným, takže postupně se většina obyvatel začala hlásit k české národnosti (včetně romské populace). I když si jednotlivé skupiny poměrně dlouho držely své kulturní tradice, s generační výměnou a v rámci globalizačních tendencí se prosazuje asimilace i v těchto skupinách.

- *Nové menšiny*

Od devadesátých let minulého století se s otevřením se světu národnostní situace v Česku – i v pohraničí – opět poněkud diverzifikuje. Objevují se zde nové národnosti, nová náboženství a nové kultury. Celkem se v mikroregionu vyskytovalo 16,5 % obyvatel jiné než majoritní (české, moravské, slezské) národnosti. Sčítání 2011 zachytilo tento trend především v podobě vietnamského prvku. Vietnamci se však neusazují v malých venkovských sídlech, ale ve větších střediscích. Udržel se překvapivě vysoký podíl obyvatel německé národnosti, kteří tvoří nejvýznamnější minoritu před Slováky.

- *Regionální identita*

Ze současných terénních výzkumů vyplynulo, že teprve nyní mladá a střední generace považuje město Vejprty a městys Kovářskou za svůj skutečný domov, kde nachází vyhovující přírodní i další podmínky (dostupnost zaměstnání, bydlení atd.). Respondenti zdůrazňují, že ještě před 15 lety tomu tak nebylo. Nyní se tvář města a městyse zlepšila, pomohlo i ozdravení Krušných hor a rozvoj cestovního ruchu.

Tabulka: Národnostní složení obcí ve sledované oblasti na základě sčítání lidu 2011

	obyvatel	hlásí se k nějaké národnosti	majorita	Slováci	Vietnamci	Němci	Ukrajinci	Romové
Kovářská	1106	789	691	15	17	54	1	
Kryštofovy Hamry	81	56	49			7		
Loučná p. Kl.	78	53	51	1				
Měděnec	137	113	95			13		
Vejprty	2950	2045	1664	83	42	179	2	6
celkem	4352	3056	2550	99	59	253	3	6
Relativně [%]		100,0	83,4	3,2	1,9	8,3	0,0	0,2

Lze předpokládat, že zvyšování podílu obyvatel minoritních národností a kultur bude pokračovat. Evropa se stává cílem migrace z východu a jihu, která je vyvolána především nerovnoměrným ekonomickým vývojem, diferencovanou úrovní bohatství a odlišným demografickým chováním. Různé politické kampaně mohou tento proces modifikovat nebo dočasně přesměrovat, ale nemohou jej zastavit. Zároveň bude stále běžnější vnitroeurospáská výměna obyvatel, kdy se lidé různých evropských kultur nebudou cítit vázání stávajícími hranicemi a budou měnit svá působiště volně v rámci Evropy. Tomuto procesu jsou zatím vystavena především nejvýznamnější města, ale postupně se budou kultury mísit patrně i ve venkovském prostoru. Ostatně v Česku, ale i dalších evropských zemích, dnes převažuje migrace z měst na venkov. V postproduktivní společnosti již není důležitá migrace za prací, ale migrace za kvalitnějším životem. V českých podmínkách k tomu přistupuje mimořádně neutěšená situace v možnosti získání či udržení bydlení ve větších městech (kromě severozápadních Čech a Ostravska).

Zároveň bude stále obtížnější získat tvrdá data, což bude klást důraz na kvalitativní výzkum sociologického a etnografického charakteru. Přitom lokální kultura je jedním ze základních prvků sociálního kapitálu, který je zase jedním z rozhodujících faktorů regionálního rozvoje. Proto její identifikace a hodnocení nabývá na významu, který přesahuje formální přihlášení se k národnosti nebo náboženství.

Využití specializované mapy

Využití specializované mapy směřuje především do edukačního procesu. Procesy, spojené s předválečnými, válečnými i poválečnými událostmi na Vejprtsku jsou opředeny spíše různými mýty a falešnými představami. Ani později nebylo v zájmu komunistické moci publikovat problémy, které souvisely s dosídlením pohraničí a hledáním sociální stability jeho obyvatel. V dnešní době již rychle ubývá pamětníků a cenné informace se ztrácí. Všeobecně přijímaná představa, že Němci byli odsunuti a na jejich místa přišli v podstatě národnostně homogenní obyvatelé, tj. Češi, je velmi daleko od reality. Proto je důležité ukázat nesnadný a komplikovaný proces vytváření nové regionální kultury a identity. Jeho poznání však umožňuje lépe pochopit i současné problémy Vejprtska.

Vejprtsko je nepochybně jedním z problémových pohraničních regionů z řady hledisek. Kombinují se zde nepříznivá dostupnost z českého vnitrozemí, nevýhodné přírodní podmínky pro zemědělství, důsledky poválečné výměny obyvatelstva, včetně destabilizace sídelního systému zrušením bývalého města Písečnice, nezdařilá privatizace průmyslových podniků po roce 1989, stále se měnící administrativní spádovost území včetně negativních důsledků české administrativní reformy po roce 1989⁵. K výhodám, které jsou zatím spíše potenciální, může patřit dobré spojení do saských středisek, jež nejsou odděleny výraznějšími přírodními bariérami (zejména okresní město Annaberg-Buchholz), nebo solidní předpoklady pro rozvoj cestovního ruchu zaměřeného hlavně na zimní rekreaci (opět s možnou spoluprací se středisky na saské straně, zejména Oberwiesenthalem). Existují dokonce úvahy o administrativním spojení Vejprt s Bärensteinem a jejich začlenění do Svobodného státu Saského výměnou za jiné území.

Zároveň lze ale zobecnit některé problémy dosídlení regionu na širší pohraničí. Jiné pohraniční regiony nebyly tak ekonomicky problematické jako Vejprtsko, přesto se i v nich projeví problémy různého kulturního původu nových osídlenců.

Druhou možnou sférou využití mapy je činnost místních úřadů, sdružení obcí, místních akčních skupin programu LEADER, euroregionů. Poznání kulturních základů místních obyvatel může být důležitější než práce s pouhými statistickými daty. Zatímco odcházející generace lokálních aktérů tyto věci většinou znaly, nastupující generace by se s nimi měla seznámit. Je rovněž otázkou, zda by se kulturní zvyky a tradice nedaly využít při rozvoji kulturního cestovního ruchu – pokud se ovšem podchytí, než zcela zaniknou.

⁵ Vejprty se staly okresním městem v roce 1946 a v roce 1949 jej v této funkci vystřídal Jáchymov. V roce 1951 byl okres Jáchymov s Vejprty přiřazen do okresu Karlovy Vary, po roce 1960 do okresu Chomutov.

Seznam použité literatury

- Amtliches Gemeindeverzeichnis für das Deutsche Reich* (1941). Berlin: Paul Schmidt Verlag.
- Cikánské obyvatelstvo podle výsledků sčítání lidu, domů a bytů 1980* (1984). Praha: Český statistický úřad.
- Čapka, F., Slezák, L., Vaculík, J. (2005): *Nové osídlování pohraničí*. Brno: CERM.
- Historický lexikon obcí České republiky 1869–2011* (2015). Praha: Český statistický úřad.
- Kloub, J. (2012): Excesy na Přísečnicku a Vejprtsku na podzim 1938 a na jaře 1945.
In: Comotovia 2011 (s. 158–193). Chomutov: Město Chomutov.
- Kaplan, K. (2004): *Československo v poválečné Evropě*. Praha: Karolinum.
- Kaplan, K., Pacl, V. (1993): *Tajný prostor Jáchymov*. České Budějovice: Actys.
- Kovařík, D. (2006): *Proměny českého pohraničí*. Praha: ÚSD AV ČR.
- Lozoviuk, P. (2009): *Grenzgebiet als Forschungsfeld*. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag.
- Majewski, P. M. (2014): *Sudetští Němci 1848–1948. Dějiny jednoho nacionalismu*. Praha: Conditio Humana.
- Marada, M., Chromý, P., Jančák, V., Havlíček, T., Pileček, J. (2019): Spatial Differentiation of Social Capital: A Case Study of Peripheral and Rural Microregions in Czechia.
In: Leimgruber W., Chang C. (eds.), *Rural Areas between Regional Needs and Global Challenges. Perspectives on Geographical Marginality* (s. 31–51). Cham: Springer.
- Nosková, H. (2014): National minorities in the Czech borderland under the pressure of economic changes and sovietization in the second half of the 20th century (using the example of the former district of Vejprty). *Ethnicity* 10 (1), s. 61–74.
- Nosková, H. (2011): The history of border regions and the search for an identity.
In: Nosková, H., Bednařík, P. (eds.), *National Minorities, Identity, Education* (s. 123–146). Praha: ÚSD AV ČR.
- Pešek, J. (2006): *Německé menšiny v právních normách. 1938–1948. Československo ve srovnání s vybranými evropskými zeměmi*. Praha: ÚSD AV ČR.
- Právní předpisy a německé obyvatelstvo Československa po roce 1945* (2009). Praha: ÚSD AV ČR a Národní archiv.
- Slezák, L. (1978): *Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Blok.

- Tůma, O. (2006): Právní normy let 1938–1948 týkající se Němců v Československu a ostatní Evropě. In: Soudobé dějiny, 13 (3/4), s. 431–460.
- Vaishar, A., Dvořák, P., Hubačíková, V., Nosková, H., Nováková, E., Zapletalová, J. (2011): *Regiony v pohraničí*. Brno: Ústav geoniky AV ČR.
- Velebil, D., Příbyl, M. (2012): Historické stříbrorudné ložisko Vejprty v Krušných horách: geologické, ložiskové a mineralogické poměry, topografie dolů a historie dolování. Bulletin mineralogicko-petrologického oddělení Národního muzea v Praze 20 (1), s. 63–82.

Seznam příloh

Mapa č. 1: Vývoj počtu obyvatel v letech 1930, 1939 a 1950

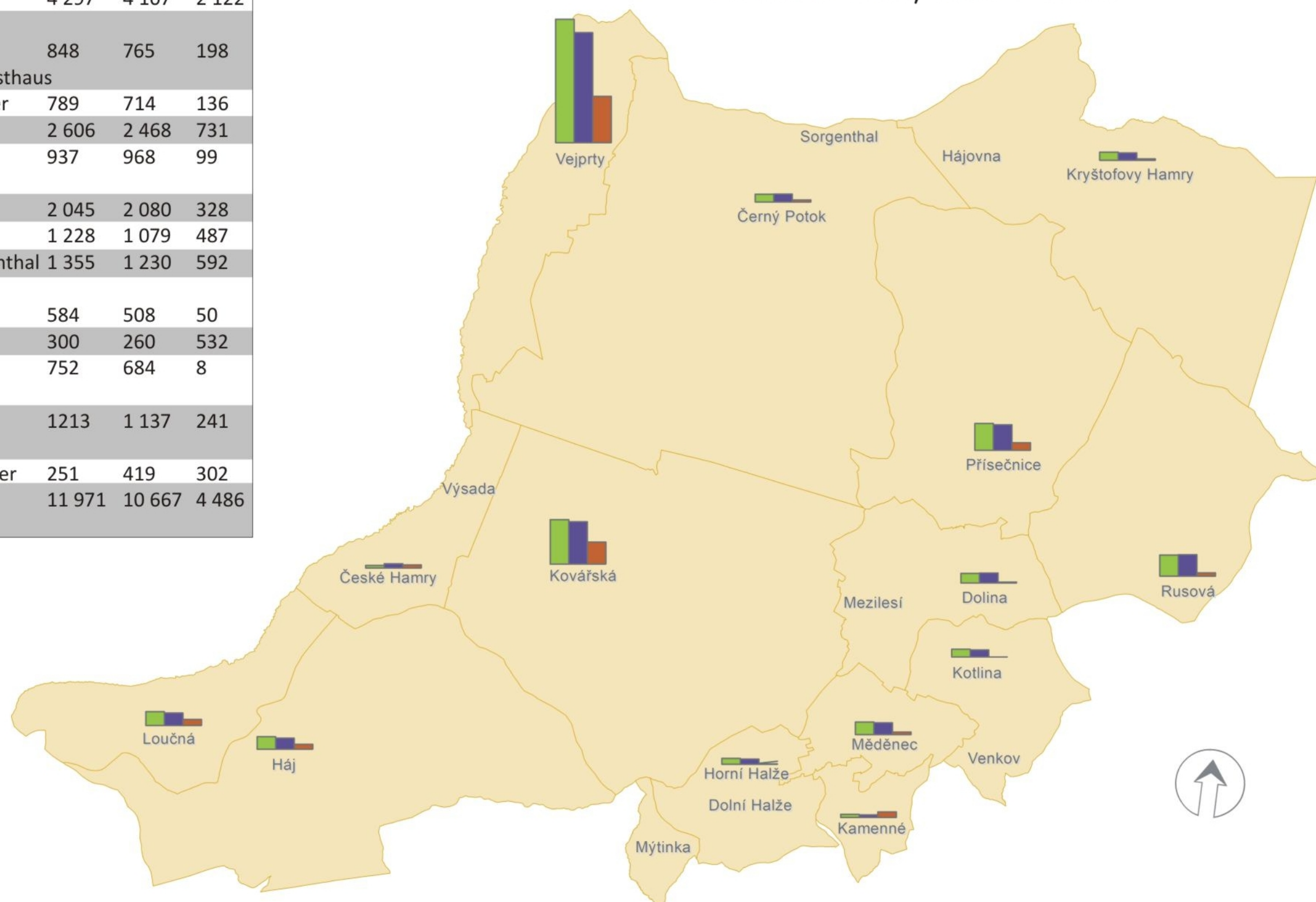
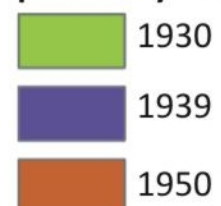
Mapa č. 2: Současné národnostní složení

VÝVOJ POČTU OBYVATEL V LETECH 1930, 1939 A 1950

český název	německý název	1930	1939	1950
Kovářská	Schmiedeberg	4 297	4 107	2 122
Černý Potok	Pleil			
Sorgenthal	Sorgenthal	848	765	198
Hájovna	Sorgenthaler Försthaus			
Kryštofovy Hamry	Christophhammer	789	714	136
Přísečnice	Pressnitz	2 606	2 468	731
Dolina	Dörnsdorf	937	968	99
Mezilesí	Orpus			
Rusová	Reichsdorf	2 045	2 080	328
Háj	Stolzenhein	1 228	1 079	487
Loučná pod K.	Böhmisch Wiesenthal	1 355	1 230	592
Dolní Halže	Unterhals			
Horní Halže	Oberhals	584	508	50
Kamenné	Steingrün	300	260	532
Kotlina	Köstelwald	752	684	8
Venkov	Wenkau			
Měděnec	Kupferberg	1213	1 137	241
Mýtinka	Rödling			
České Hamry	Böhmisch Hammer	251	419	302
Vejprty	Weipert	11 971	10 667	4 486
Výsada	Lauxmühle			

 katastrální území

počet obyvatel [v roce]



0 5 10 km



Číslo projektu: DG18P02OVV64

Název projektu: Právní, historické a společenskovední
aspekty nových a tradičních menšin v České republice

Zdroj dat: Historický lexikon obcí České republiky &
Amtliches Gemeindeverzeichnis für das Deutsche Reich
Podkladová data: ArcČR 500

SOUČASNÉ NÁRODNOSTNÍ SLOŽENÍ

PODÍL NĚMCŮ z počtu obyvatel,
hlásících se v roce 2011
k nějaké národnosti

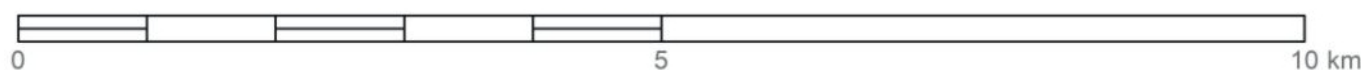
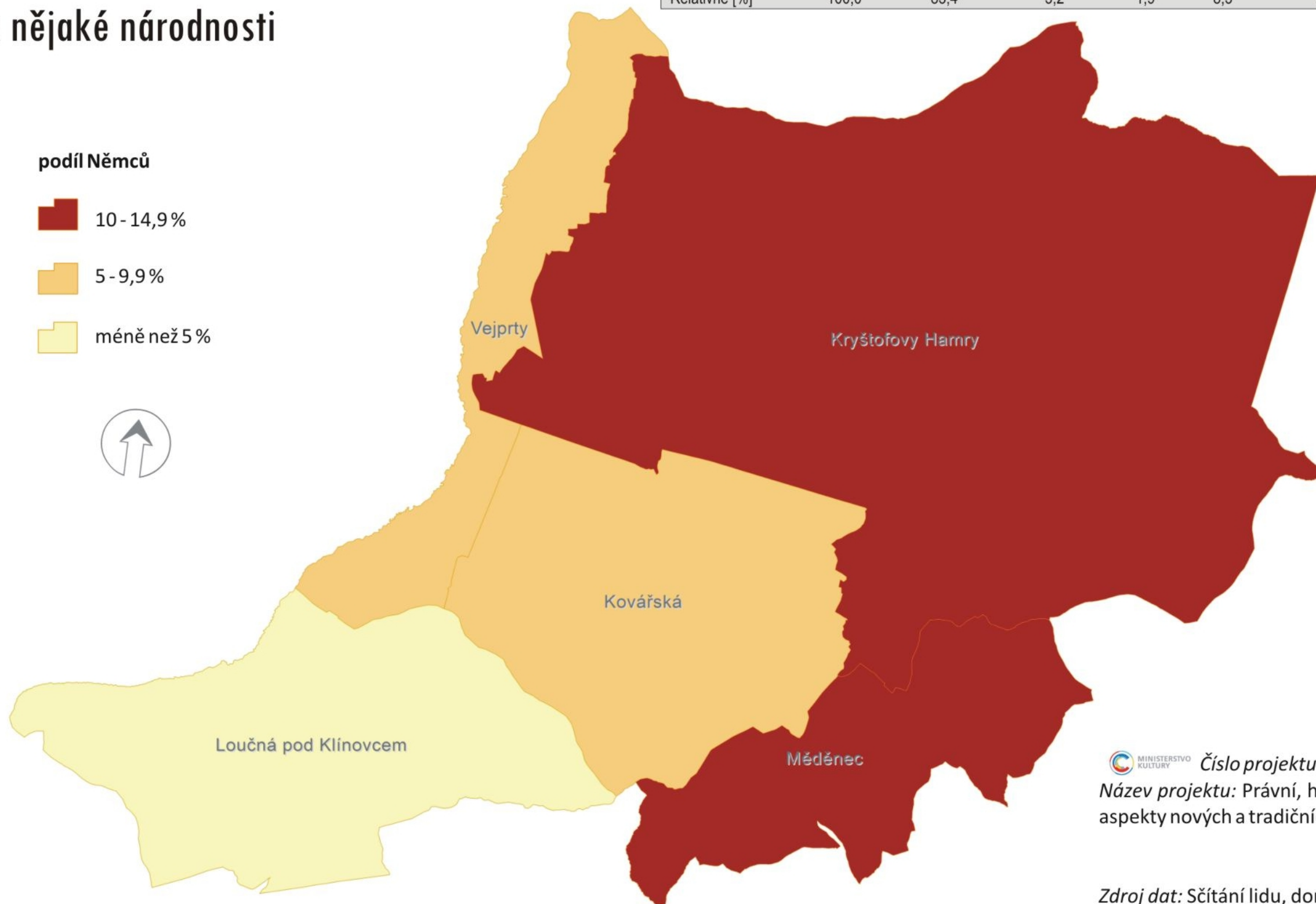
	obyvatel	uvádí národnost	majorita	Slováci	Vietnamci	Němci	Ukrajinci	Romové
Kovářská	1106	789	691	15	17	54	1	
Kryšt. Hamry	81	56	49			7		
Loučná p. Kl.	78	53	51	1				
Měděnec	137	113	95			13		
Vejprty	2950	2045	1664	83	42	179	2	6
Celkem	4352	3056	2550	99	59	253	3	6
Relativně [%]	100,0	83,4	3,2	1,9	8,3	0,0	0,2	

podíl Němců

10 - 14,9 %

5 - 9,9 %

méně než 5 %



Číslo projektu: DG18P02OVV64

Název projektu: Právní, historické a společenskovední
aspekty nových a tradičních menšin v České republice

Zdroj dat: Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Praha: Český
statistický úřad

Podkladová data: ArcČR 500